

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๘

จิตบริสุทธิ์ได้อย่างไร

การปฏิบัติศาสนากับการปฏิบัติตัวเราเป็นเรื่องเดียวกัน การมีความรู้ความเห็นปลีกแยกจากหลักของศาสนา ก็เท่ากับมีความรู้ความเห็นปลีกแยกจากตัวเรา ความเห็นผิดจากหลักศาสนาก็เท่ากับเห็นผิดจากตัวเรา ศาสนาทั้งหมดคือเรื่องของเรา เพราะศาสนา ท่านสอนคน สอนเรา ถ้าพยายามปรับปรุงตัวเราให้เข้ากับหลักของพระพุทธศาสนาได้ด้วยดีและสมบูรณ์เต็มที่แล้ว ความไวใจเรา กับความไวใจพระศาสนามีคุณภาพเท่ากัน หรือเป็นเรื่องอันเดียวกัน จะเป็นชาติชั้นวรรณะใดก็ตาม เมื่อตั้งหน้าประพฤติปฏิบัติพระศาสนา แม้จะไม่รู้จักบ้านรู้จักเมือง ไม่รู้จักโคตรแซ่ของกันและกัน แต่เมื่อจิตใจได้น้อมเข้ามาถึงหลักธรรม ซึ่งเป็นสภาพที่ไว้วางใจได้ระหว่างผู้ปฏิบัติด้วยกัน ย่อมเป็นที่ไว้วางใจกันได้ เพราะหลักธรรมเป็นเครื่องสมัคสมานจิตใจของแต่ละฝ่าย ให้มีความกลมกลืนกันไป ในหลักธรรมอันเดียวกัน ฉะนั้นหลักของศาสนาจึงเป็นเครื่องรับรองโลก และธรรมไปทั่วจักรวาล

ผู้ที่อยู่ไกลก็ดี อยู่ใกล้ก็ดี ที่ต่างมาด้วยความสนใจเพื่อหลักธรรม แม้จะมีอยู่ในตัวของเราบ้าง เราก็กังมือทราบได้ชัดว่า ธรรมที่มีอยู่ในตัวเป็นอย่างไร จึงต้องอาศัยหลักฐาน กฎเกณฑ์อันถูกต้อง เมื่อความมั่นใจมีอยู่ในสถานที่ใด และท่านผู้ใด ใกล้หรือไกล ไม่ว่าท่านว่าเรายอมไม่เห็นแก่ความยากลำบากและสิ้นเปลืองใดๆ เพราะตัวของเรามีคุณค่ายิ่งกว่าสิ่งเหล่านั้น ย่อมสามารถสละมาได้ ไปได้ ไม่มีสิ่งใดจะเป็นอุปสรรคต่อเจตนาที่มุ่งหวัง ซึ่งเกี่ยวกับธรรมอย่างแรงกล้า

ในครั้งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ และทรงเป็นพระศาสดาของโลก ที่ให้ความร่มเย็นแก่บรรดาสัตว์ ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับเราทั้งหลาย ที่เสาะแสวงหาครูหาอาจารย์ ผู้ที่มาเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าไม่จำเป็นต้องอยู่ในบ้านในเมืองเดียวกับพระองค์ ท่านอยู่ในสถานที่ต่างๆ กัน มีไกลบ้าง ใกล้บ้าง เพราะความจำเป็นที่มุ่งหวังไว้แล้วอย่างแรงกล้า เป็นเหตุที่จะให้สาวกองค์นั้นๆ สละหน้าที่การงานและทุกๆ สิ่งเพื่อมาสดับธรรมจากพระพุทธเจ้า จนปรากฏเป็นสาวกอันสมบูรณ์ขึ้นมาให้โลกได้กราบไหว้บูชาเป็นขวัญตาขวัญใจ

แม้ครูอาจารย์ที่ท่านแนะนำสั่งสอนประชาชน สมัยที่ท่านกำลังศึกษาอบรมอยู่ เมื่อทราบว่ามีครูอาจารย์ซึ่งเป็นที่แน่ใจของตนอยู่ในสถานที่ใด ท่านไม่เห็นว่าเป็นไกลหรือใกล้ ว่าเป็นความลำบากยากเย็นสิ้นเปลืองใดๆ มีความมุ่งหวังที่จะได้รับโอวาทจากท่านอย่างเต็มใจที่มุ่งหวัง เพราะสิ่งที่ถูกอกถูกใจ แม้เป็นเพียงนิดหนึ่งก็เป็นของมีคุณค่ามาก ไม่จำเป็นต้องมีมากมาย แต่ถ้ามีมากเท่าใดก็ยิ่งเป็นของดีมากขึ้นเป็นลำดับ เช่นเดียวกับอาหารที่ทรงรสอร่อย แม้ได้มาเพียงนิดเดียวก็ถือว่าเป็นที่พึงพอใจสำหรับเรา

เรื่องความจริงแห่งธรรมของพระพุทธเจ้า ท่านผู้ใดที่ทรงไว้ด้วยข้อปฏิบัติทั้งภายในภายนอก ท่านผู้นั้นก็สามารถให้ความร่มเย็นแก่ผู้มาศึกษาอบรมได้เป็นอย่างดีโดยลำดับมาจนถึงสมัยของพวกเรา เราทุกๆ ท่านไม่ว่าเป็นพระและฆราวาสที่ได้อุตสาหะบากบั่นมาทั้งทางใกล้และทางไกล จำต้องเสียสละทั้งเวลา เวลา ทรัพย์สมบัติ ตลอดทั้งความเป็นความตาย ไม่มีความอาลัยเสียตาย จึงเป็นที่น่าอนุโมทนากับบรรดาท่านทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง

การที่เรามานี้ก็เพื่อมีโอกาสอบรมจิตเราให้รู้เหตุรู้ผล ดีชั่ว แน่ชัดภายในใจ จะไม่เป็นที่ข้องใจสงสัยในปฏิปทาเครื่องดำเนินของตน ที่จะให้ถูกต้องตามหลักธรรมโดยสมบูรณ์ยิ่งขึ้นเป็นลำดับ การปฏิบัติต่อใจตามที่เรียนให้ทราบมาแล้ว ทุกๆ เวลาที่เราปฏิบัติ ย่อมจะมีความลำบากไปตามหน้าที่หรือกิจธุระที่ทำ แต่อย่างไรก็โปรดได้มีความมุ่งต่อผล อันเป็นหลักสำคัญ และพยายามดำเนินตามความหวังที่ได้ตั้งไว้แล้วอย่างใด อย่าให้ลดถอยความเพียรลงไป สมบัติอันมีคุณค่ามหัสจรรย์จะปรากฏขึ้นภายในใจในวันหนึ่งแน่นอน

เมื่อปฏิปทาเครื่องดำเนิน ซึ่งมีความเพียรเป็นเครื่องสนับสนุนเป็นไปอยู่ไม่ลดละ เพราะหลักความเพียรนี้ ไม่ว่าจะพระพุทธเจ้าพระองค์ไหนๆ ทรงสรรเสริญมาก ถ้าเพียรในทางที่ถูกต้อง เป็นไปตามหลักธรรมที่พระองค์ประกาศไว้ทั้งส่วนมรรคและส่วนผล โดยไม่นิยมว่าเป็นหญิง เป็นชาย นักบวช และฆราวาส ตลอดชาติชั้นวรรณะใดๆ ย่อมมีสิทธิ์ที่จะพึงได้รับผลจากการปฏิบัติของตนเท่าเทียมกัน

ธรรมนี้ไม่ล้าสมัย เป็นคู่เคียงกับศาสนาตลอดกาล และตลอดพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ ท่านตรัสไว้เป็นหลักยืนตัว คือสติปัญญา สัจธรรมทั้งสี่ นี่เป็นหลักธรรมอันยอดเยี่ยมที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ ต้องค้นพบจากหลักธรรมทั้งสองประเภทนี้ คือ สัจธรรมประเภทหนึ่ง สติปัญญาประเภทหนึ่ง ถ้าจะพูดถึงเรือนรังของกิเลสทั้งมวลก็รวมอยู่ที่จุดนี้ทั้งนั้น เครื่องมือทำลายกิเลสให้ดับโดยไม่เหลือ จนกลายเป็นวิสุทธิจิตก็อยู่จุดนี้

ทุกซ์ไม่เคยปรากฏว่าไปตั้งบ้านเรือนอยู่บนภูเขาเลากอที่ไหน แม่น้ำมหาสมุทรทะเลกว้างแสนกว้าง ซึ่งควรจะเป็นสถานที่อยู่ของทุกซ์ได้อย่างสะดวกสบาย แต่ก็ไม่เคยปรากฏว่าทุกซ์แขนงใดไปตั้งบ้านตั้งเรือนอยู่ในมหาสมุทรทะเลอันกว้างแสนกว้าง ลึกแสนลึก ท้องฟ้าอากาศกว้างขนาดไหน ไม่สามารถจะคำนวณได้ เรื่องของทุกซ์ ของสมุทย์ จะไม่ไปตั้งบ้านตั้งเรือนอยู่ในสถานที่เช่นนั้น ทั้งน้ำ ทั้งบก ถ้าไม่มีเรื่องสัตว์สังขาร อยู่ในสถานที่ใด เรื่องของสังขารจะไม่ไปตั้งบ้านตั้งเรือนอยู่ในสถานที่นั้นเลย เพราะฉะนั้น ศาสนา คือคำสอนของพระพุทธเจ้าจึงสอนลงที่จุดแห่งสังขารมีอยู่ คือ สติปัญญาสี่ ได้แก่ กาย เวทนา จิต ธรรม อริยสัจสี่ ได้แก่ ทุกซ์ สมุทย์ นิโรธ มรรค

นี่เป็นที่รับรองไว้ทั้งทางดีและทางชั่ว ทางชั่วใครจะรู้หรือไม่รู้ ก็ต้องมีอยู่ที่นี้ แต่การดำเนินเพื่อความดี ถ้าไม่พิจารณาความชั่ว ไม่รู้เรื่องของความชั่วแล้ว ก็เท่ากับคนเดินทางไม่รู้ทางผิด อาจจะได้เดินให้ผิดทางไปได้ แล้วเสียเวลา และความมุ่งหมายที่ตนจะไป เพราะฉะนั้นการช้บอกทาง ทั้งทางผิดและทางถูกจึงจำเป็นอย่างยิ่ง สำหรับผู้บอกทางแก่ผู้เดินทาง

การช้เรื่องของทุกซ์ ของสมุทย์ซึ่งเป็นทางไม่ดี จึงเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับพระพุทธเจ้า ผู้ทรงสั่งสอนสัตว์ให้ดำเนินไปเพื่อ สุขโต คือไปดี ไปสะดวกราบรื่นเป็นลำดับ ๆ จะต้องสั่งสอนให้รู้ทั้งทางผิดและทางถูก เมื่อเป็นเช่นนั้น สังขารทั้งสี่ประการนี้จึงแยกจากกันไม่ได้ เพราะการก้าวไปเพื่อความสวัสดิภาพ จะต้องก้าวไปตามขวาตามหนาม คือเรื่องของทุกซ์ เรื่องของสมุทย์ ที่มีเต็มอยู่ในภายในใจของเรา ของท่าน

ฉะนั้น สังขารจึงมีอยู่ตลอดเวลา และเป็นธรรมจำเป็นสำหรับผู้จะก้าวไปเพื่อความสิ้นทุกซ์ จะต้องพิจารณาให้รอบและทั่วถึง จนสามารถทราบได้ชัดว่า นี่คือทุกซ์ นี่คือสมุทย์ ด้วยปัญญา เช่นเดียวกับบุคคลผู้เดินทางรู้ชัดในทางผิด และรู้ชัดในทางถูก แล้วปล่อยวางทางผิด ดำเนินไปตามทางถูก ก็ถึงจุดประสงค์ได้ฉะนั้น ถ้าไม่ทราบทั้งทางผิดทางถูก ผู้เดินทางย่อมไม่แน่ใจว่าจะเดินไปถึงไหน โดยมากก็จะเดินไปทางผิด ผู้จะดำเนินไปเพื่อสุขโต เป็นขั้น ๆ จำเป็นจะต้องทราบ ว่า ส่วนไหนที่พระองค์สอนไว้ว่าเป็นเรื่องของทุกซ์ให้กำหนดรู้ ผู้ปฏิบัติต้องกำหนดรู้ให้ถึงใจจริง ๆ

การกำหนดรู้ทุกซ์ก็เพื่อจะได้ถอนตัวจากทุกซ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ต้องการ การกำหนดรู้และละสมุทย์ คือสาเหตุที่เกิดทุกซ์ขึ้นมา ก็เพื่อจะได้ถอดถอนสาเหตุนั้นออกด้วยสติปัญญา ผลคือทุกซ์จะได้หมดสิ้นไปหรือดับไป ที่เรียกว่า นิโรธ ความดับทุกซ์ไปโดยลำดับ เพราะไม่มีสาเหตุเป็นเครื่องส่งเสริม ทางนี้จึงเป็นทางเอก ไม่มีสิ่งใดมาเคลือบแฝงให้เป็น

ความจริงขึ้นมาแทนได้ นอกจากทางคือมัชฌิมาปฏิปทา อันเป็นทางสายเอกเพียงสายเดียว ทางสายนี้เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์โดยถ่ายเดียว ไม่มีทางสายใดในโลกหรือในธรรม จะเป็นความจริงอันตายตัวยิ่งกว่าทางสายนี้ ไม่ว่าพระพุทธเจ้าพระองค์ใดที่ตรัสรู้ขึ้นมาและไม่ว่าสาวกองค์ใดๆ ของพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ จะต้องเดินทางสายนี้ทั้งนั้น เพราะเป็นทางสายเอก คือหนึ่งไม่มีสอง ถ้าเดินให้ถูกตามทางสายเอกนี้แล้ว ไม่มีสองว่าจะมีการผิดพลาดไปได้ ต้องตรงแนวต่อสันติธรรม คือทางพ้นทุกข์โดยถ่ายเดียว

ฉะนั้นทางนี้จึงเรียกว่า มัชฌิมา เป็นศูนย์กลาง คือเหมาะสมในการแก้กิเลสทุกประเภทเสมอมา ไม่มีความเร็วแหลมสำหรับผู้สนใจปฏิบัติตามทางสายนี้ นอกจากจะเร็วแหลมอยู่กับบุคคลผู้ไม่สนใจต่อธรรมเหล่านี้ เพราะไม่มีการบำเพ็ญ ผลก็ไม่ปรากฏ

เรื่องของทุกข์ ถ้าพิจารณาให้รู้ตามหลักของทุกข์ที่พระองค์สอนจริงๆ ก็ไม่มีอะไรเป็นปัญหาในกายของเราทุกส่วน จะพิจารณาหรือไม่พิจารณา เรื่องของทุกข์ก็ประกาศกังวานอยู่ในกายในใจเราอยู่ทุก ๆ เวลา การเปลี่ยนแปลงและขยับตัวเอียงซ้ายเอียงขวา ในอิริยาบถทั้งสี่ ล้วนเป็นการบำบัดทุกข์ บรรเทาทุกข์ พอให้ร่างกายเป็นไปได้ในวันหนึ่ง ๆ จนถึงอายุขัย หากไม่ทำการเปลี่ยนแปลงโยกย้ายบ่อย ๆ ทุกข์ก็จะบีบคั้นมากขึ้น ชีวิตจะไม่สามารถครองชั้นธอยู่ได้นาน อาจสลายไปในวันใดก็ได้ ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงหรือโยกย้ายไปมาอยู่เสมอ จึงเพื่อบรรเทาทุกข์ที่มีอยู่ในกายนี้ เพราะทุกข์ไม่มีการลึกลับ เป็นของเปิดเผยอยู่ทั้งสัตว์ทั้งคน ถ้าเราพิจารณาทุกข์ลงไปทีจุดทุกข์นี้แล้ว ต้องเห็นเรื่องของทุกข์โดยชัดเจนด้วยปัญญา แล้วจะเกิดความสลัดสังเวชในเรื่องทุกข์ที่มีอยู่รอบด้านภายในกายในใจเราโดยไม่ต้องสงสัย

กายทั้งหมดนี้ไม่ใช่อะไรรึอื่น ก็คือ สิ่งที่มีอยู่ทั่วไปอย่างเปิดเผย ที่เข้าผสมกัน มีใจเป็นตัวการ เข้าถือเป็นเจ้าของ ได้แก่ ธาตุสี่ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เราให้ชื่อว่า เรา ว่า เขา ให้ชื่ออวัยวะส่วนนั้น ๆ เป็นเรา เป็นของเรา ของเขา เมื่อรวมแล้วก็คือ กองทุกข์ ก้อนแห่งทุกข์นั้นแล

ถ้ามีปัญหาพิจารณาลงที่นี้ จะไม่ทราบว่กองชั้นธอันนี้เป็นกองทุกข์อย่างไรเล่า ต้องทราบ ต้องรู้ ต้องเห็น พระพุทธเจ้าท่านพิจารณาเห็นทุกข์ ท่านพิจารณาอย่างนี้ และเห็นได้แบบนี้ แล้วปล่อยวางธรรมชาตินี้ได้ด้วยปัญญา ชั้นธก็กลายเป็นชั้นธล้วน ๆ ไป ไม่มีอุปาทานเข้ายึดครอง มีจุดใดบ้างในส่วนร่างกายที่เราถือว่าเป็นของเรา โดยการเสกสรรปั้นยอเอาเอง โดยไม่คำนึงว่า ร่างนี้เป็นสถานที่อยู่หรือเรือนของทุกข์เต็มไปหมด ไม่มีอวัยวะส่วนใดจะเป็นอิสรภาพ ปราศจากไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนตตา ที่ฝังจมอยู่ในนั้น

และมีอยู่ตลอดเวลา ผู้ใช้สติปัญญาพิจารณาจะไม่เลือกกาล สถานที่แห่งความรู้ที่จะเกิดขึ้นจากการพิจารณา ต้องรู้ต้องเห็นกาย นี่ท่านเรียกว่า ก้อนสังขาร หรือ กายานุปัสสนาสติปัญญา

พิจารณาลงที่กายก็ถูกจุดกองทุกข์ จุดกองสมุทัย ที่ใจอาจเอื้อมมายึดครองสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นตน เป็นของตน ความยึดครอง ความถือมั่นนั้นแล ท่านเรียกว่า สมุทัย เหตุเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ เพราะการปกปักรักษาเขตแดนในวัตถุ และอารมณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะกว้างหรือแคบ เมื่อปกปักรักษาเขตแดนว่านั่นเป็นเรา เป็นของเรา สถานที่นั่นเป็นของเรา ความกังวล ความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ปกปักรักษาเขตแดนเอาไว้ ต้องมีขึ้นมาทันที ใครจะมารุกร้าต้องเกิดเรื่องเกิดราวและเกิดทุกข์ขึ้นที่ใจ มากกว่านั้นก็ป็นถ้อยเป็นความกันถึงโรงศาล นี่เราไม่ได้เป็นถ้อยเป็นความกับบุคคลภายนอก แต่ก็เป็นถ้อยเป็นความในระหว่างชั้นรักับเรา โดยทางจิตตภาวนา

ชั้นรัก็เป็นชั้นรัอยู่ตามธรรมชาติของเขา แต่เราก็ถือว่า ชั้นรันี้เป็นเรา เป็นของเรา ไม่อยากให้เกิดทุกข์ขึ้น และทุกข์ก็คือ คติธรรม ไตรลักษณ์ต้องอยู่ได้ในทุกสิ่ง ทุกสถานที่ที่เป็นสมมุติ กายนี้ก็เป็นสมมุติ จึงเป็นเรือนของเขา เขาไม่อยู่ที่นี่จะให้เขาไปอยู่ที่ไหน จำเป็นเขาก็ต้องอยู่ที่นี่ เกิดที่นี่ ดับที่นี่ เข้าที่นี่ ออกที่นี่ เหมือนกับบ้านเรือนที่เราอาศัยอยู่นั่นเอง เราจะออกจากบ้านจากเรือน เราก็ออกไปได้ แต่เราก็กลับมาบ้านเรือนของเรา เวลาทุกข์สงบก็สงบไป เวลาหายก็หายไป เวลาเกิดขึ้นก็เกิดขึ้นที่นี่ จึงเทียบกันได้กับคนนอนหลับ บางขณะทุกข์สงบไป คนออกจากบ้านไปเที่ยวสถานที่ต่างๆ แล้วกลับมาบ้านบ้างทุกข์ที่ปรากฏขึ้นแล้วดับไปบ้าง มากบ้าง น้อยบ้าง จึงเป็นเช่นเดียวกับคนออกจากบ้าน คนเข้ามาในบ้าน มากคนบ้าง น้อยคนบ้าง ในเรือนหลังนี้ เรื่องของทุกข์เป็นอย่างนี้

ความกังวลของใจที่มีต่อร่างกายก็ต้องเป็นกังวลอยู่เสมอ เพราะอำนาจแห่งอุปาทานในชั้นรัที่ยึดกันไว้อย่างแน่นหนา ถ้าไม่ใช่ปัญญาพิจารณาให้เห็นตามหลักความจริงของทุกข์ หลักความจริงของชั้นรัแต่ละชั้นรัๆ จริงๆ แล้ว จะหาทางปลดเปลื้องภาระอันกดถ่วงจิตใจนี้ออกไปไม่ได้เลย ท่านจึงสอนลงที่นี้ ผูกมัดที่ตรงไหน การแก้ไขก็ต้องแก้ไขลงที่จุดนั้น

พระพุทธเจ้าท่านพิจารณาอย่างนี้ สวาททั้งหลายท่านก็พิจารณาอย่างนี้ จะยากหรือง่ายก็เป็นทางที่เราจะเดินผ่านไปด้วยการพิจารณาที่นี้ ถ้ายังไม่รู้ก็ยังไม่ละ ฐึ้น้อยก็ละได้น้อย ฐึ้มากก็ละได้มาก ฐึ้โดยตลอดทั่วถึงก็ละได้โดยเด็ดขาด ละไปได้มากเท่าไร เรื่องภาระเป็นเครื่องกดถ่วงจิตใจ ก็ลดน้อยลงเป็นลำดับ นี่ชั้นหยาบได้แก่ รูปชั้นรั

นามชั้นเป็นนามธรรม คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ก็เป็นที่ปฏิเสธในความรับรู้ของใจไม่ได้ ทุกข์จะเกิดขึ้นมากน้อยภายในใจ ที่เรียกว่าเวทนา ใจมองไม่เห็นเป็นภาพ แต่ก็รู้ชัดว่า นี่คือสุข นี่คือทุกข์ นี่คืออุเบกขา ปราภฏขึ้นกับกาย กับใจของตน อยู่เสมอ นี่ท่านเรียกว่า นาม ปราภฏแต่ชื่อ ไม่มองเห็นตัว และรู้ที่อยู่ภายในใจด้วยกัน

แต่ละสิ่ง ละสิ่งนี้ ถ้าจิตมีความลุ่มหลงในสิ่งใด สิ่งนั้นมีโอกาสปกคลุมหุ้มห่อจิตใจ ให้มืดมิดไปได้ แล้วก่อทุกข์ เพลานที่ดวงใจได้รับความทุกข์ไปได้เช่นเดียวกันหมด ไม่ว่าจะ กงรูป กงเวทนา ไม่ว่าจะ กงสังขาร วิญญาณ ท่านจึงสอนให้วิดน้ำ คืออุปาทานออกด้วยวิธี พิจารณา อูบายวิธีพิจารณา ไม่ว่าจะพิจารณากาย เวทนา จิต ธรรม หรือพิจารณาเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นอูบายวิดน้ำออก เพื่อเห็นตัวปลา คือกิเลสบาปธรรมอย่าง ชัดเจน

ตามธรรมชาติของปลาย่อมอาศัยน้ำ ที่ไหนรก ปลาย่อมชุกชอนในสถานที่นั้นได้ โดยสะดวกและปลอดภัย กิเลสก็ชอบสิ่งที่รกรุงรัง สถานที่ใดเป็นที่รกรุงรังกิเลสชอบ ทุกข์ ก็ชอบอยู่ในสถานที่นั้น ท่านจึงสอนให้วิดน้ำออก ถ้าต้องการอยากรู้ว่าปลาในน้ำนั้นมีจำนวน มากน้อยเท่าไร ก็ต้องพยายามวิดน้ำออก วิดน้ำออกมากเท่าไร ปลาทั้งหมดที่ฟุ้งเข้ามาเป็น ลำดับๆ จนกระทั่งวิดน้ำออกหมด ปลาไม่กี่มากน้อยในบึงในหนองนั้นก็เห็นได้ชัด ตัวเล็ก ตัวใหญ่เห็นได้ชัด เป็นปลาประเภทใดบ้าง เห็นได้ชัด น้ำหมดจริงๆ ปลาทั้งหมดก็มารวมตัวกันอยู่ที่จุดเดียว เราจับได้ตามต้องการ จะทำอะไรก็ได้ ปลาหมดที่ฟุ้ง หมด หนทางที่จะเอาตัวรอดไปได้ จับตัวไหนก็ได้ตามความต้องการ เพราะปลาหาที่หลบหนีไป ไหนไม่ได้ เนื่องจากไม่มีทางเดิน เพราะถูกตัดสะพานแล้ว ด้วยการวิดน้ำออก

เรื่องของกิเลสที่มีอำนาจแผ่กระจายไปทั่วขอบเขตจักรวาล ก็เช่นเดียวกับน้ำที่มีมาก กิเลสก็แผ่ไปได้ทุกหนทุกแห่ง กว้างแคบไม่มีกฎเกณฑ์ ไม่มีปริมาณ สถานที่ท่องเที่ยวของ กิเลสอวสวะ ซึ่งเกิดขึ้นจากใจดวงเดียวมีมากจึงสนุกเที่ยว

ท่านจึงสอนให้พิจารณารูป ซึ่งเหมือนห้วย หนอง คลอง บึง เป็นที่อาศัยของกิเลส ต่างๆ เพื่อเห็นแจ้งชัด พิจารณาเสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส แต่ละอย่าง ๆ ซึ่งเหมือนห้วย หนอง คลอง บึง เพื่อความแจ้งชัด ซึ่งเปรียบเทียบเหมือนการวิดน้ำออก ด้วยปัญญาต่างๆ เมื่อ ปัญญาเห็นชัดแล้ว จิตก็ถอยตัวออกมา หมดที่ยึดมั่นถือมั่น เช่นเดียวกับน้ำหมดไปแล้ว ปลาที่รวมตัวเข้ามา วิดเข้ามาๆ พิจารณาเข้ามาๆ ในกายของเราทุกส่วน เห็นชัดไปมากเท่าไร อุปาทานความยึดมั่น ซึ่งเป็นตัวกิเลสที่ชุ่มชอนอยู่ตามอาการนั้นๆ ว่านั่นเป็นเรา เป็นของเรา ก็ถอยตัวเข้ามา จะไปชุ่มชอนอยู่ในเวทนา ก็ทราบชัดด้วยปัญญา พิจารณา

เวทนา พิจารณาสัญญา พิจารณาสังขาร พิจารณาวิญญาน ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับวิดน้ำ แต่ละประโยคๆ เมื่อวิดเข้ามากๆ คือพิจารณาเข้ามากๆ เห็นชัดในจิตใจ กิเลสอาสวะซึ่งแผ่กระจายอยู่รอบด้านก็ไม่สามารถแผ่ไปได้ ย่อมหดตัวเข้ามาๆ ปัญญาก็ตามรู้เข้ามาๆ จิตมีข้อข้องใจอยู่ที่จุดใด สำคัญว่าอะไรเป็นอะไร ปัญญาสอดส่องมอทะลุเข้าไป จนไม่มีอะไรเหลืออยู่เหนืออำนาจของปัญญาไปได้ กิเลสที่แผ่กระจายไปรอบขอบเขตจักรวาล ก็หดตัวเข้ามารวมอยู่ในใจดวงเดียว

ปัญญาก็พัดพินลงไปสู่จุดนั้น เช่นเดียวกับสภาวะธรรมทั้งหลาย จนเห็นชัดตามความเป็นจริง ไม่มีกิเลสตัวใดที่จะอาจเอื้อมเหนือปัญญาไปได้ ย่อมพิจารณาเห็นชัดได้ตลอดทั่วถึง ไม่ว่ากิเลสประเภทหยาบ ประเภทกลาง ประเภทละเอียด จะรวมเข้าไปอยู่ที่ใจดวงเดียว ใจนั้นเป็นเสมือนกันบึงกันหนองที่รวมแห่งปลา ปลาเข้าไปรวมตัวอยู่ที่นั่น ปัญญาพัดพินเข้าไปที่นั่น สิ่งใดที่มีความแปลกประหลาด หรือปรากฏขึ้นในจุดใด จุดนั้นถือว่าเป็นเป้าหมายของปัญญา พิจารณาค้นคว่ำลงไปจนสามารถรู้เห็นเหตุผลในสิ่งที่ปรากฏนั้น ไม่ว่าจะแสดงขึ้นในทางดี ไม่ว่าจะแสดงขึ้นในทางชั่ว ไม่ว่าจะแสดงความอัศจรรย์ หรือแปลกประหลาดใดๆ ถ้าเป็นเรื่องแสดงขึ้นมา ต้องแสดงว่า นั้นเป็นเรื่องของสมมุติแสดงตัว เพราะเขายังมีอยู่ ต้องแสดงตัวให้เราเห็น ปัญญาต้องพิจารณาตามจุดที่แสดงหรือปรากฏขึ้น ไม่เช่นนั้นปัญญาจะไม่มีทางเดิน

เรื่องของปัญญา จะต้องหาสิ่งที่เกี่ยวข้อง สิ่งใดที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องดีหรือชั่ว เป็นเรื่องของปัญญาจะต้องพิจารณาให้รู้เท่าทันทั้งนั้น นื่อบายของปัญญา เหมือนกับการวิดน้ำออกเป็นลำดับๆ จนเห็นตัวปลาได้ชัด ตัวปลา คือ กิเลสกับใจ รวมเป็นอันเดียวกันในเวลานั้น

อวิชชากับใจ ยังไม่แยกจากกัน ก็ต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ปัญญา ก็พัดพินลงไปตรงจุดที่ปรากฏนั้น แม้จิตจะแสดงอาการประหลาดหรืออัศจรรย์ขนาดไหน พึงทราบว่ นั่นคือเรื่องของสมมุติแสดงตัวทั้งนั้น ไม่ใช่เป็นธรรมชาติที่แท้จริง ซึ่งจะควรไว้วางใจ และถือว่าเป็นตน เป็นของตน หรือสำคัญว่าตนสิ้นสุดไปแล้วจากสมมุติทั้งหลาย

นี่คือปัญญา ที่กำลังรื้อถอนตนให้เป็นตนของตนทาง วิวิฎฐะ อย่างแท้จริง โดยที่ไม่มีสิ่งใดมาเคลือบแฝงเป็นสมมุติอยู่ในจิตดวงนั้น เมื่อถึงขั้นนี้แล้ว ถ้าเป็นต้นไม้ก็รากแก้วขาด รากฝอยและกิ่งก้านสาขาถูกทำลายไปหมด ยังเหลือแต่ต้น ที่จะนำมาทำประโยชน์เท่านั้น กระพี้ เปลือก ก็ตกลงไปจนเหลือแต่แก่นล้วนๆ การจะนำมาทำต้นเสา ทำเป็นบ้านเป็นเรือนอะไรได้ทั้งนั้น

นี่เราก็กาลงไปที่จุดนั้น กิ่งก้านสาขาวิชาที่แตกแขนงออกไปทาง หู ตา จมูก ลิ้น กาย แผ่กระจายออกไปถึงรูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ถูกปัญญาฟาดฟันเข้ามาเป็นลำดับๆ ไม่มีอะไรเหลือ ยิ่งเหลือแต่แก่น คือจิตดวงเดียวนี้เท่านั้น

เราจะเห็นได้ชัดว่า นักท่องเที่ยวคือธรรมชาติอันนี้ ที่แสดงดิขึ้นมาหรือชั่วขึ้นมา อันเป็นเหตุให้แตกแขนงไปสู่อารมณ์ต่างๆ ก็ออกจากจุดนี้ จะไปตั้งเป็นภพ เป็นชาติ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ในอัตภาพข้างหน้า ก็เชื่ออันนี้เป็นผู้ฝังไว้ภายในใจดวงนี้ มีเพียงจิตกับอวิชชาอันเดียวเท่านั้น ที่จะผลิตผลขึ้นมาเป็นรูปร่างกลางตัว เป็นหญิง เป็นชาย เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เกิดได้ทุกแห่งหน ไม่ว่าจะกำเนิดใด ๆ สามารถเป็นไปได้จากจิตดวงนี้ เพราะเชื่ออันสำคัญฝังอยู่ในตัว ฉะนั้นท่านจึงสอนให้พิจารณาว่า อวิชชาปุจฉยา สงขารานี้แล ที่จะปรุงแต่งเป็นรูปร่างกลางตัวเป็นอะไรขึ้นมา จากอวิชชา คือ เรื่องจิตที่กลมกลืนกันอยู่กับความรู้แกมหลงอันนี้

ถ้าเป็นข้าว แม้เป็นข้าวสารก็ยังไม่ได้จัดว่าเป็นข้าวสุก ซึ่งควรจะรับประทานได้ ต้องเอามาหุงต้มอีกทีจึงจะสำเร็จประโยชน์ นี่จึงใช้ปัญญาหุงต้มลงไปอีกที กลั่นกรองลงให้ชัด เมื่อปัญญาได้กลั่นกรองลงอย่างไม่หยุดยั้ง ก็เป็นเหมือนกับเราหุงข้าวหรือต้มข้าว จะกลายเป็นข้าวสุกขึ้นมาในเมล็ดข้าวเมล็ดนั้น นี่ก็จะกลายเป็นจิตที่บรมสุขขึ้นมา จากจิตที่กลมกลืนกันอยู่กับอวิชชาดวงนั้น โดยไม่ต้องสงสัย

นี่เป็นหลักการพิจารณาให้เห็นเรื่องของทุกข์ เรื่องของสุข เรื่องของสมุทัย เรื่องของมรรค เรื่องของนิโรธ จะต้องพิจารณาอย่างนี้ และรู้เห็นในจุดเดียวกันนั้น ทุกข์ก็ดี สมุทัยก็ดี ไม่หนีจากจุดที่ว่านี้ ทุกข์อันละเอียดก็มีอยู่ที่นั่น สมุทัยอย่างละเอียดก็คือจิตดวงนั้น มรรคอย่างละเอียดก็คือปัญญาที่ทำการสอดส่องอยู่ในจุดนั้น นิโรธอันละเอียดเต็มที่ที่จะแสดงขึ้นมาที่กำลังทำหน้าที่อยู่ด้วยมรรค จะแสดงขึ้นมาในไม่ช้า เมื่อมรรคมีกำลังเต็มที่แล้วนิโรธ ความดับสนิทแห่งทุกข์ เมื่อสมมุติได้ขาดกระเด็นออกจากใจแล้ว ใจจะแสดงตัวขึ้นอย่างเต็มที่ในวาระหนึ่งโดยไม่ต้องสงสัย

เมื่อปัญญาได้ถึงขั้น หรือเต็มขั้นเต็มภูมิของตน สามารถแปรสภาพจิตที่เต็มด้วยอวิชชานั้น ให้ขาดกระเด็นจากกันไปแล้ว นั่นแลเป็นนิโรธอย่างเต็มที่ในขณะที่อวิชชาดับพอผ่านจากสมัยนั้นแล้วจะรู้ขึ้นมาว่า อวิชชาดับไป นิโรธได้ทำหน้าที่เสร็จแล้ว ผู้รูวนิโรธเป็นผู้ดับทุกข์โดยสนิทแล้วนั้น ท่านเรียกว่า ความบริสุทธิ์อย่างเต็มที่ ถ้าเป็นปลาก็แสดงว่า หุงต้มหรือแกงเสร็จเรียบร้อยแล้ว เต็มภูมิของผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า จะ

ไม่มีอันใดยิ่งขึ้นไปกว่าจิตที่บริสุทธิ์หมดจด เพราะอำนาจแห่งมรรค คือข้อปฏิบัติ กำจัดสิ่ง
ที่แทรกซึมทั้งหลายให้หมดไปโดยเด็ดขาด

เรื่องมรรคเป็นอย่างไร เรื่องสมุทัยเป็นอย่างไร เรื่องทุกข์เป็นอย่างไร เรื่องนิโรธ
เป็นอย่างไรนั้น จะหมดปัญหากันในขณะที่สังขธรรมทั้งสิ้นนี้ได้ทำหน้าที่ของตนโดยสมบูรณ์
แล้ว สิ่งที่เหลืออยู่ ท่านเรียกว่าธรรมนอกสมมุติ ในสังขธรรมทั้งสิ้นนี้ เป็นวงของสมมุติ ดีกับ
ชั่ว อาศัยเป็นเครื่องแก้กันไป เมื่อหมดสิ่งที่แก้แล้ว คำว่า มรรค ก็หมดปัญหาไปในขณะนั้น
เช่นเดียวกับเราเดินทางถึงที่แล้ว ทางก็หมดปัญหาไปในทันที แม้จะเป็นทางถูก ก็หมด
ปัญหาไปเช่นเดียวกับทางผิด ดีหรือชั่วก็หมดปัญหาไป เพราะเป็นเรื่องของสมมุติ

ธรรมชาตินั้นไม่ใช่สมมุติ ท่านให้ชื่อไว้ตามธรรมชาตินั้นว่า วิสุทธิ คือความหมดจด
อย่างยิ่ง หรือว่า นิพพาน แล้วแต่จะให้ชื่อให้นาม แม้ให้ชื่อท่านก็ไม่ติด เพราะชื่อท่านก็รู้
ธรรมชาติที่แท้จริงท่านก็รู้ ไม่เหมือนสามัญชนเราให้ชื่อให้นามสิ่งต่าง ๆ ตลอดถึงให้ชื่อให้
นามตัวเอง แล้วก็มีความติดด้วย

แต่ท่านผู้บริสุทธิ์ รู้อบรมหมดจดจากสมมุติทั้งหลายแล้ว จะตั้งอะไรไม่มีปัญหา ตั้งไว้
ตามอาการ และรู้เท่าตามอาการแห่งการตั้งนั้น ธรรมชาติที่บริสุทธิ์ท่านก็ไม่หลง ถ้ายังมี
หลงอยู่ก็ไม่จัดว่าเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์ จะเรียกว่า อตตตา หรือ อนัตตตา ก็ไม่มีปัญหา
เรียกอะไรก็ได้ เพราะสมบูรณ์เต็มที่แล้ว ไม่ต้องเอาอะไรมาเคลือบแฝงอีกเพื่อความสมมุติ
ต่อไปหรือเพื่อความยึดมั่นต่อไป ธรรมชาติในความบริสุทธิ์นั้นมีเพียงพอแล้ว ไม่จำเป็นจะหา
รสชาติอันใดมาเพิ่มเติมอีกแล้ว

ธรรมที่กล่าวมาทั้งนี้ ทุกๆ ท่านที่นั่งฟังอยู่ในขณะนี้ รับทราบกันมาทุกระยะ ทุก
ระยะ แม้จะไม่ทราบความหมายก็ตาม เพราะภาษาต่างกัน แต่การรับรู้เสียงที่แสดงอยู่นั้น
จะไม่มีทางปฏิเสธ รับรู้มาโดยทั่วกัน ความรับรู้ที่นั่นแล คือพื้นแห่งธรรมอันประเสริฐ
หมายถึงใจจะต้องอาศัยนี้เป็นพื้น การชำระให้บริสุทธิ์ก็ชำระนี้ให้บริสุทธิ์โดยสิ้นเชิง

ขณะนี้สิ่งใดเจือปนอยู่จึงไม่จัดว่าเต็มภูมิ การปฏิบัติคุณงามความดีทุกด้านจะต้อง
เป็นเครื่องสนับสนุน เพื่อธรรมดวงนี้ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะการให้ทาน การรักษาศีลทำมากหรือน้อย
เป็นคุณงามความดี สำหรับแก้ตนหรือส่งเสริมตนให้ไปถึงจุดนี้ด้วยกัน ความดีทุกประเภท
เป็นเหมือนเครื่องมือของใจ ช่วยจุดลากเราให้พ้นจากทุกข์ทั้งปวง อันเป็นสมมุตินั้นให้ถึง
ซึ่งวิมุตติอันบริสุทธิ์อย่างถึงใจ ดังที่ได้อธิบายมาก็เห็นว่าสมควร จึงยุติธรรมเทศนาเพียง
เท่านี้

